

موزه آستان قدس مازان علمی ایران
تیم مازان

۱۳۲۵ / ۲ / ۲۵

دانشگاه شهید بهشتی
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
پایان نامه کارشناسی ارشد
موضوع:
«تحولات سیاسی ایران از کودتای ۱۲۹۹ ه. ش تا تأسیس حکومت پهلوی»
استاد راهنما:
جناب آقای دکتر علی اصغر مصدق
استاد مشاور:
جناب آقای دکتر سهراب یزدانی
تحقیق و نگارش:
سید مسعود موسوی
دانشجوی کارشناسی ارشد رشته تاریخ
ورودی مهر ۱۳۷۴

۱۳۰۴۲/۲

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم به :

پدر و مادر عزیزم که زمینه ساز موفقیت‌هایم بوده‌اند.

فهرست مطالب

صفحه	مقدمه
۱	معرفی و نقد چند منبع
۵	بخش مقدماتی : اوضاع سیاسی ایران مقارن با روی کار آمدن رضاخان
۷	فصل اول : سیری بر تحولات سیاسی ایران از مشروطه تا جنگ جهانی اول
۱۲	فصل دوم : ایران و جنگ جهانی اول
۱۵	(۱) نقض بیطرفی ایران
۲۰	(۲) دولت ملی از ظهور تا افول
۲۷	(۳) پیامدهای جنگ جهانی اول
۳۱	بخش اول : پیشینه نظامی‌گری رضاخان و نقش او در کودتای ۱۲۹۹

۳۳	فصل اول : وضعیت خانوادگی و سابقه نظامی رضاخان
۳۳	(۱) وضعیت خانوادگی رضاخان
۳۵	(۲) نیروی قزاق ایران
۳۶	(۳) رضاخان از بدو ورود به نظامی‌گری تا فرماندهی لشکر قزاق
۴۷	فصل دوم : کودتای سوم اسفند ۱۲۹۹ ه. ش
۴۸	(۱) انگلستان و کودتای ۱۲۹۹
۶۴	(۲) چگونگی وقوع کودتای ۱۲۹۹
۶۸	بخش دوم : رضاخان از کودتا تا سلطنت
۶۹	فصل اول : نقش رضاخان در تحولات سیاسی سالهای ۱۲۹۹ تا ۱۳۰۲ ه. ش
۶۹	(۱) کابینه سیدضیاءالدین طباطبایی
۷۴	(۲) کابینه قوام السلطنه
۷۵	الف) سرکوب شورش امیر مؤید سوادکوهی
۷۶	ب) سرکوب شورش ساعدالدوله تنکابنی
۷۶	ج) سرکوب قیام کلنل محمدتقی خان پسیان
۷۸	د) سرکوب قیام جنگل
۸۰	ذ) سازماندهی ارتش نوین
۸۳	(۳) کابینه مشیرالدوله
۸۵	الف) سرکوب شورش لاهوتی
۸۵	(۴) کابینه دوم قوام السلطنه
۸۷	الف) سرکوب شورش اسماعیل آقا سیمیتقو
۸۹	(۵) کابینه مستوفی الممالک
۹۰	(۶) کابینه دوم مشیرالدوله
۹۳	فصل دوم : رضاخان از ریاست‌الوزاری تا سلطنت
۹۴	(۱) مجلس پنجم و رضاخان

- ۹۷ ..... الف) زمزمه جمهوریخواهی
- ۱۰۱ ..... ب) اعلام حکومت نظامی
- ۱۰۳ ..... ج) استیضاح رضاخان
- ۱۰۷ ..... ۲) سرکوب شیخ خزعل
- ۱۰۸ ..... الف) اختلافات رضاخان با شیخ خزعل
- ۱۰۹ ..... ب) مخالفان رضاخان و شیخ خزعل
- ۱۱۳ ..... ج) لشکرکشی سردار سپه به خوزستان
- ۱۱۴ ..... ۳) اعطای فرماندهی کل قوا به رضاخان از سوی مجلس
- ۱۱۶ ..... فصل سوم: انقراض قاجاریه و تشکیل حکومت پهلوی
- ۱۱۶ ..... ۱) مخالفت با حکومت قاجاریه
- ۱۱۷ ..... ۲) مسأله نان
- ۱۱۹ ..... ۳) مجلس و عزل خاندان قاجار از سلطنت
- ۱۲۱ ..... ۴) تشکیل مجلس مؤسسان و تأسیس حکومت پهلوی
- ۱۲۳ ..... بخش سوم: سیاست خارجی ایران بین سالهای ۱۳۰۴-۱۲۹۹ ه. ش.
- ۱۲۴ ..... فصل اول: روابط ایران با انگلستان
- ۱۲۴ ..... ۱) روابط ایران با انگلستان در دوره وزارت جنگ رضاخان
- ۱۲۷ ..... ۲) روابط ایران با انگلستان در دوره ریاست الوزرایی رضاخان
- ۱۲۹ ..... الف) عکس العمل انگلستان در برابر اختلافات رضاخان و شیخ خزعل
- ۱۳۳ ..... فصل دوم: روابط ایران و شوروی
- ۱۳۳ ..... ۱) روابط ایران و روسیه از انقلاب اکتبر ۱۹۱۷ تا وقوع کودتای ۱۲۹۹ ه. ش.
- ۱۴۰ ..... ۲) روابط ایران و شوروی از کودتای ۱۲۹۹ تا تأسیس حکومت پهلوی
- ۱۴۵ ..... فصل سوم: روابط ایران و ایالات متحده آمریکا بین سالهای ۱۳۰۴-۱۲۹۹ ه. ش.
- ۱۴۶ ..... ۱) استخدام مستشاران امور مالی از آمریکا توسط دولت ایران
- ۱۴۸ ..... ۲) شرکتهای نفتی آمریکا و نفت شمال ایران

نتیجہ گیری کلی : ۱۵۴

ضمیمہ یک ۱۵۹

ضمیمہ دو ۱۶۱

کتابشناسی ۱۶۴

«مقدمه»

در طول تاریخ ایران، بنیانگزاران سلسله‌های حکومتی سعی نموده‌اند با استفاده از تمامی نیروهای بالقوه خود و اوضاع مساعد سیاسی و نقطه ضعف هیأت‌های حاکمه وقت، در پهنه سیاسی جامعه خود را مطرح کرده و قدرت را به دست گیرند. امکانات و عوامل دستیابی به قدرت در مقاطع مختلف تاریخی، نسبت به دوره‌های قبلی یکسان نبوده است؛ زمانی خاستگاه قبیله‌ای و زمانی دیگر انگیزه‌های مذهبی و اقتصادی، زمینه‌ساز تشکیل حکومتها شده‌اند.

بعد از نهضت مشروطیت، شیوه‌ها و امکانات دستیابی به قدرت در جامعه ایران در مقایسه با دورانهای قبل تحول چشمگیری پیدا کرد. حاکمیت نظام مشروطه سلطنتی بر کشور، ایجاد سیستم پارلمانی و آزادیهای اعطا شده، باعث شد، تا اشخاص و گروههای طالب قدرت، جلب حمایت اکثریت نمایندگان مجلس، افکار عمومی و مطبوعات را در صدر اولویتهای خود قرار دهند.

علیرغم اینکه در پرتو نهضت مشروطه آزادیهای فراوانی اعطا شد و فضای بازی برای برخورد اندیشه‌ها به وجود آمد؛ به خاطر اختلافاتی که بین دیدگاهها و اهداف گروههای شکل دهنده این نهضت وجود داشت؛ نتوانست به تمامی اهداف مورد نظر دست یابد. نظام حکومتی جدید (مشروطه) در واقع بسیاری از شیوه‌ها و عادات نظام قبلی را در خود داشت. چهره‌های برجسته نظام استبدادی گذشته در پوشش مشروطیت؛ دوباره مناصب کلیدی کشور را در اختیار گرفتند. اوضاع اقتصادی به علل داخلی و خارجی بدتر شد؛ استقلال طلبی برخی از مناطق و ایالات به سرعت به گسترش کینه‌های ایلیاتی و راهزنی سازمان یافته بدل شد؛ و دخالت‌های آشکار و نهان قدرتهای امپریالیستی گرایشهای فوق را تشدید کرد و به دسته‌بندی و فساد نخبگان سیاسی جدید منجر شد.

جنگ جهانی اول که با بحران سیاسی - اقتصادی ایران متقارن شده بود؛ وضعیت سیاسی و اقتصادی کشور را بحرانی‌تر ساخت. هیأت حاکمه وقت به علت ضعف و عدم آگاهی از اوضاع بین‌المللی، نه تنها

هیچگونه استفاده‌ای از کشمکش قدرتهای بزرگ ننموده، بلکه از حفظ موضع بیطرفانه ایران نیز عاجز ماند و آتش جنگ پهنه کشور را فرا گرفت. این جنگ برای ایران نتیجه‌ای جز ویرانی، قحطی، یأس و ناامیدی مردم و اضمحلال ساختار سیاسی، اقتصادی و اجتماعی کشور در پی نداشت.

موضعگیریهای سیاسی - اقتصادی روسیه و انگلستان در قبال ایران، که بعد از قرارداد ۱۹۰۷ اکثراً بنا توافق بر سر تقسیم منافع شکل گرفته بود، در اواخر جنگ جهانی اول و با پیروزی بلشویکها در روسیه، شکل تازه‌ای به خود گرفت. انگلستان به دلیل منفعی که در ایران و هندوستان داشت، بر خلاف سیاستهای قبلی خود، مصمم به حمایت از تشکیل دولتی متمرکز و نسبتاً قدرتمند در ایران شد تا سد محکمی را در برابر بلشویکها ایجاد کند.

رضاخان سوادکوهی فرمانده لشکر قزاق، که پس از عزل فرماندهان روسی آن لشکر توانسته بود به این مقام دست یابد، در چنین شرایطی راه خود را به سوی سلطنت ایران هموار کرد. فقدان خاستگاه اشرافی، همراه با قدرت فرماندهی رضاخان در اعاده نظم و سرکوب جنبشهای انقلابی، آشوبهای محلی و حرکتهای تجزیه طلبانه؛ از او چهره‌ای مقبول در نزد مردم ایران و سیاستمداران انگلستان و شوروی ارائه داد. رضاخان با اقداماتی که انجام داد، بالاخره توانست حکومت قاجارها را منقرض ساخته و خاندان پهلوی را به حکومت برساند.

پژوهش در دوره رضاخان، به دلیل انتقال سلطنت از قاجار به پهلوی و بروز تحولات سیاسی و اقتصادی مهم در کشور، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. با این وجود، پژوهشهایی که در این زمینه صورت گرفته، بی طرفانه نبوده است. اکثر منابعی که در دوره حکومت پهلوی تألیف شده‌اند، تحت تأثیر حکومت وقت، به ستایش و تمجید شخصیت رضاخان پرداخته‌اند و از بازگویی ضعفها و اقدامات منفی وی غافل مانده‌اند. پژوهشهای بعد از پیروزی انقلاب اسلامی نیز با دیدگاه بدبینانه‌ای که نسبت به حکومت پهلوی داشته‌اند آن چنانکه باید قضاوت عادلانه‌ای را در این مورد ارائه نداده‌اند. از اینرو با خلاء قابل توجهی نسبت به حقایق تحولات سیاسی این دوره مواجه هستیم. بر اهل تحقیق است که با استفاده از شواهد و مدارک مستدل، ماهیت واقعی تحولات این دوره را روشن سازند تا زمینه آشنایی بهتر و کامل‌تر نسل جدید با اوضاع ایران آن روز فراهم شود. در این تحقیق که بعنوان پایان نامه کارشناسی ارشد تهیه شده، تلاش بر این است تا قضاوتها بی طرفانه باشد.

محدوده زمانی این تحقیق تحولات سیاسی ایران از وقوع کودتای اسفند ۱۲۹۹ هـ.ش تا تاجگذاری رضاشاه در سال ۱۳۰۴ هـ.ش را شامل می‌شود.

مشکل عمده پژوهش درباره این موضوع، عدم انتشار کامل اسناد وزارت امور خارجه انگلستان در زمینه کودتای ۱۲۹۹ می‌باشد که این مسأله، نقش حکومت و مأمورین انگلستان را در جریان این کودتا، در

هاله‌ای از ابهام قرار می‌دهد. از دیگر مشکلاتی که در این زمینه وجود دارد، کمبود و ضعف منابع اصلی است، اکثر منابعی هم که وجود دارند، نقل قولهایشان نزدیک به یکدیگر و دیدگاههایشان یکسویه است. در این پژوهش، شیوه تحقیق بر پایه توصیف و تحلیل بوده و تلاش شده است که از منابع اصلی و منابع تحقیقی و مقالات حداکثر استفاده به عمل آید.

تحقیق حاضر در چهار بخش کلی مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است: در بخش مقدماتی، اوضاع سیاسی ایران مقارن با قدرتگیری رضاخان مورد بررسی قرار گرفته است. این بخش در دو مبحث جداگانه تحولات سیاسی ایران از نهضت مشروطه تا پایان جنگ جهانی اول و پیامدها و اثرات این دو واقعه مهم را تشریح می‌کند. علت پرداختن به این مبحث، تأثیر اوضاع سیاسی - اقتصادی این دوران بر روند قدرتگیری رضاخان، می‌باشد.

بخش اول، روند قدرتگیری رضاخان را از بدو ورود به نظامیگری تا انجام کودتا را در بر می‌گیرد؛ در این بخش نقش انگلیسیها در وقوع کودتای سوم اسفند ۱۲۹۹ و چگونگی وقوع این کودتا تشریح شده است. در بخش دوم، اوضاع سیاسی ایران از وقوع کودتای ۱۲۹۹ تا انتصاب رضاخان به ریاست‌الوزرای، و اقدامات وی در خلال این دوره، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است؛ علاوه بر این، اقدامات کابینه‌ها هم توضیح داده شده است. بخش دوم، شرح اقدامات رضاخان در دوره ریاست‌الوزرای تا انتصاب وی به پادشاهی می‌باشد. در این بخش، نقش دوره پنجم مجلس شورای ملی در تحولات این دوره، چگونگی سرکوب شیخ خزعل و تشکیل مجلس مؤسسان تشریح شده است. در بخش سوم، روابط رضاخان با دولتهای خارجی از جمله با سه کشور انگلستان، شوروی و آمریکا در خلال سالهای ۱۳۰۴-۱۲۹۹ هـ ش مورد بحث قرار گرفته است. در پایان از مجموع مباحث مطرح شده، یک نتیجه‌گیری کلی که علل و عوامل صعود رضاخان بعنوان پادشاهی را تحلیل می‌کند، انجام شده است.

در اینجا بر خود وظیفه می‌دانم از استاد گرامی جناب آقای دکتر علی‌اصغر مصدق که بعنوان استاد راهنما، زحمات فراوانی را متحمل شده و راهنمائیهای ارزنده‌ای را ارائه داده‌اند، تشکر و قدردانی نمایم. همچنین از استاد بزرگوار جناب دکتر سهراب یزدانی که بعنوان استاد مشاور، کمکهای زیادی انجام دادند، کمال امتنان را دارم.

سید مسعود موسوی

شهریور - ۱۳۷۷

«معرفی و نقد چند منبع»

آشنایی ایرانیان با فرهنگ و تمدن غربی در سطحی گسترده از دوره ناصرالدین شاه، در زمینه تاریخ‌نگاری نیز همچون سایر عرصه‌های اجتماعی، سیاسی و اقتصادی تأثیرات ژرفی بر جای گذاشت. مطالعه آثار نویسندگان عصر روشنگری برای بسیاری از تحصیل‌کردگان ایرانی دریچه نوینی در تاریخ‌نگاری باز کرد. از این رو، در دوره پس از مشروطه، تاریخ‌نگاری از پردازش به محافل درباری به پهنه اجتماعی و توده‌های مردمی کشیده شد. در لابلای چنین تواریخی ریشه‌های تفکر خردگرای اروپائی نیز به چشم می‌خورد و بر جنبه فایده‌گرایی تاریخ تأکید بیشتری شد. آثار کسروی، مهدی قلی‌خان هدایت و عبدالله مستوفی از آن جمله است. هر چند آثار کسروی به جنبش مشروطه ختم شده است اما حامل اندیشه‌های نوین تاریخی دوره پس از این جنبش محسوب می‌شود. کسروی در سطحی گسترده و هدایت و مستوفی در سطحی محدودتر از وی به بررسی اوضاع اجتماعی ایران روی آوردند.

در اینکه آیا مورخان دوره مشروطه با مکاتب تاریخی اروپائی تا چه حدی آشنائی یافته بودند، اطلاعی دقیق در دست نیست و مطالعه‌ای نیز در این زمینه به طور مستقل انجام نشده است اما پیدایش تغییر در تاریخ‌نگاری ما را به این امر رهنمون می‌سازد که ایرانیان دوره مشروطه به اندیشه‌های نوین غربی و شیوه‌های تاریخ‌نگاری آنها آشنائی پیدا کرده بودند اما ظاهراً این آشنایی در زمینه‌های تاریخ‌نگاری کمتر از سایر زمینه‌ها بوده است. به هر حال، تحول در تاریخ‌نگاری ایران پس از مشروطه، دوره‌ای جدید در این علم بر روی اندیشمندان ایرانی گشود.

از جمله کتاب‌های مهم و دست اول برای مطالعه دوره مورد نظر، کتاب شرح زندگانی من (یا تاریخ اجتماعی و اداری دوره قاجاریه) تألیف عبدالله مستوفی می‌باشد این کتاب که در سه جلد و با نشری سلیس تدوین شده، کتابی جامع درباره تحولات سیاسی و اجتماعی و اداری دوره قاجار از تأسیس تا انقراض آن سلسله می‌باشد. از آنجا که مستوفی خود از دیوانیان دوره قاجار و خاندان‌های معروف و

ریشه‌دار ایرانی بوده و به بسیاری از اسناد دولتی و خصوصی دسترسی داشته این امر بر اهمیت آن می‌افزاید. وی از جمله معدود مورخان دوره قاجار می‌باشد که علیرغم وابستگی به دستگاه دیوانی قاجار، در نقل وقایع دیدگاهی بی‌طرفانه در پیش گرفته است. اشارات مفصل وی به اوضاع اجتماعی و اداری ایران بر ارزش آن بسی افزوده است.

مستوفی در اثر خود، مطالب ارزشمندی درباره نحوه قدرت‌گیری رضاخان آورده است وی نه تنها به نقل وقایع و رویدادها بسنده نکرده بلکه به ریشه‌یابی پدیده‌های تاریخی و تحلیل آنها نیز توجه خاصی مبذول داشته است و معاصر بودن مؤلف با دوران اوج‌گیری رضاخان بر اهمیت و سندیت مطالب این قسمت افزوده است.

حیات یحیی تألیف یحیی دولت‌آبادی از دیگر منابع مهم و دست اول این دوره به شمار می‌رود. حضور فعال مؤلف در بسیاری از رویدادها و وقایع دوران مشروطه و پس از آن و نشر سلیس و شیوای آن از ویژگیها و جنبه‌های مثبت این اثر تاریخی می‌باشد. از آنجا که مؤلف از انقلابیون و اعضای انجمنهای مخفی بوده مطالب بسیار ارزنده‌ای درباره آنها نقل کرده است. مؤلف در لابلای بیان وقایع دوره مشروطه و پس از آن، حضور فعال خود را به خواننده اعلام می‌دارد. هر جا که مؤلف سعی کرده نقش خود را بیان کند میل به اغراق‌گویی و بزرگ‌نمایی اقدامات خود دیده می‌شود از این رو، بایستی در پذیرش نقش وی در بعضی از رویدادها احتیاط لازم را به خرج داد. دولت‌آبادی از جمله نمایندگان مجلس شورای ملی بوده که به لایحه انقراض قاجاریه رأی منفی داد و بدین وسیله مخالفت خود را با قدرت‌گیری رضاخان رسماً اعلام کرد. در این تحقیق در بررسی و تحلیل تحولات مجلس پنجم و وقایع مربوط به انقراض سلسله قاجار از این منبع استفاده شده است.

محمد تقی بهار (ملک‌الشعرا) مؤلف تاریخ مختصر احزاب سیاسی (۲ جلد) از جمله نویسندگانی می‌باشد که به بررسی و تحلیل رویدادها و تحولات سیاسی ایران از آغاز سلطنت احمدشاه تا تأسیس سلسله پهلوی پرداخته است. حضور مؤلف در بسیاری از جریانهای سیاسی جامعه و نمایندگی وی در مجلس سوم، چهارم و پنجم بر اهمیت این کتاب افزوده است. مطالبی که بهار درباره تشکیل دولت موقت و اقدامات رضاخان برای رسیدن به سلطنت نوشته یکی از مستندترین و موثق‌ترین منابع می‌باشد. نویسنده در دوره چهارم و پنجم مجلس در فراکسیون اقلیت، مخالف رضاخان بوده و اطلاعات ارزشمندی پیرامون فعالیت‌های مجلس آورده است. دیدگاه مخالفت‌آمیز و اعتراض ملک‌الشعراء به تحولات سیاسی سبب شده است وی به بسیاری از نکات مبهم تاریخی که منابع وابسته به دربار از بیان آن خودداری کرده بود، اشاره کند. هرچند این کتاب از تألیفات کم نظیر این دوره محسوب می‌شود اما هر جا که مؤلف از نقش و عملکرد خود در تحولات سیاسی سخن گفته، برداشت بایستی با احتیاط توأم شود. در

این تحقیق ما استفاده بسیاری از آن نموده‌ایم.

اسرار سقوط احمدشاه تألیف رحیم‌زاده صفوی یکی دیگر از منابع کم نظیر این دوره می‌باشد. در واقع این کتاب شرح سفر سفیر ایران به فرانسه برای ملاقات با احمدشاه می‌باشد. صفوی به نمایندگی از سوی فراکسیون اقلیت مجلس و محمدحسن میرزا (ولیعهد) به فرانسه رفت تا با تشریح اوضاع سیاسی ایران، نظر احمدشاه را برای بازگشت به کشور جلب کند. مؤلف در این کتاب به شرح دیدارها و گفتگوهای خود با احمدشاه، روابط مدرس با ولیعهد و رضاخان پرداخته است. البته این کتاب نیز همچون بسیاری از کتابهای دیگر ضعف‌های ویژه خود را دارد. گاهی مؤلف در نقل و تحلیل مطالب دیدگاه ملی‌گرای خود را داخل کرده است. حسین مکی یکی از عناصر دخیل و دست اندرکار نهضت ملی شدن صنعت نفت، کتابی در هشت جلد تحت عنوان تاریخ بیست ساله ایران تألیف کرده است. این کتاب بسیاری از رویدادها و وقایع تاریخ معاصر ایران از آغاز تلاش رضاخان برای انجام کودتای ۱۲۹۹ تا درگذشتش را در بر گرفته است و در کل ترکیب و تلفیق نوشته‌های مورخان دیگر همچون مستوفی، دولت‌آبادی، ملک‌الشعرا بهار، گزارش جلسات مجلس شورای ملی و خاطرات و نظرات خود ایشان را شامل می‌شود. در واقع می‌توان ادعا کرد که قسمت اعظم کار ایشان گردآوری بوده است. یک سویه‌نگری و غرض‌ورزی و یا بسیاری اوقات تحلیل‌های خلاف واقع وی از ارزش این کتاب چند جلدی کاسته است و آن را تبدیل به انبانی از داده‌های تکراری کرده است. اما با توجه به اهمیت گردآوری وقایع و رویدادها و نقل صورتهای مختلف یک واقعه، اهمیتی بسزا به این اثر داده است.

آیرونساید مأمور ویژه انگلیس در ایران، در خاطرات سری‌اش به تشریح اوضاع سیاسی و نظامی ایران پس از جنگ جهانی اول پرداخته است. وی شرح عملیات خود در ایران را تا هنگام خروجش از این کشور به دقت به رشته تحریر در آورده است. آیرونساید که خود گرداننده کودتا بوده صریحاً برنامه‌ریزی برای ایجاد کودتای ۱۲۹۹ را تشریح می‌کند. از آنجا که در مورد کودتا و ماهیت واقعی آن اسناد روشن‌کننده زیادی منتشر نشده است، کتاب خاطرات سری آیرونساید باید به عنوان مهمترین منبع در این زمینه مورد توجه قرار بگیرد. آیرونساید در کتاب سعی بر این دارد که خود را محور فعالیت و مغز متفکر کودتا معرفی نماید. با وجود اینکه اکثر محققانی که در زمینه تاریخ پهلوی تحقیق کرده‌اند، آیرونساید را عامل اصلی ایجاد کودتای ۱۲۹۹ می‌دانند، ولی با اسناد و مکاتباتی که در موضوعات جانبی کودتا، بین سفارت انگلستان در تهران و وزارت امور خارجه آن کشور مبادله شده، اعترافات آیرونساید مورد تردید قرار می‌گیرند. در هر صورت این کتاب برای این دوره منبع ارزشمندی است و در این تحقیق در زمینه ارتباطات رضاخان و آیرونساید به کرات مورد استناد قرار گرفته است.

کتاب شیخ خزعل و پادشاهی رضاخان توسط سرپرسی لورین سفیر انگلستان در ایران تألیف شده و

توسط محمد رفیعی مهرآبادی ترجمه شده است. این کتاب شامل مطالب مهمی درباره سیاست خارجی انگلستان در ایران از پس از وقوع کودتای ۱۲۹۹ تا جلوس رضاشاه به سلطنت است. علیرغم اینکه عنوان کتاب شیخ خزعل و پادشاهی رضاخان است ولی عمده مطالب کتاب درباره دیدگاه حکومت انگلستان نسبت به رضاخان است. در این کتاب مطالب استدلال شده، چون به مدارک و اسنادی که بین سفارت و وزارت امور خارجه انگلیس مبادله شده مستند شده، کتاب مهم و قابل اعتمادی است و یکی از بهترین منابع در این زمینه محسوب می‌شود. علاوه بر این، این کتاب درباره نحوه سرکوب شیخ خزعل توسط رضاخان تصویر شفافی را ارائه می‌دهد. در این تحقیق ما از این منبع بهره فراوانی برده‌ایم و یکی از اصلی‌ترین منابع برای استدلالات این تحقیق در این زمینه‌ها بوده است.

علاوه بر منابع یادشده، در این تحقیق از منابع و مطالعات دیگر نیز استفاده شده، که از جمله منابع می‌توان به "خاطرات و خطرات تألیف مهدیقلی هدایت، مذاکرات مجلس دوره چهارم و پنجم و سفرنامه خوزستان" و از جمله مطالعات دیگر می‌توان به "ایران و قدرتهای بزرگ، تألیف ایرج ذوقی و روابط رضاشاه با انگلستان، تألیف علی اصغر زرگر" اشاره کرد.

بخش مقدماتی: اوضاع سیاسی ایران مقارن با روی کار آمدن رضاخان

خاندان قاجار در تداوم استقرار حکومتهایی با خاستگاه ایلی و قبیله‌ای در ایران، در اوایل قرن سیزدهم هجری قمری بر ایران حاکم شدند. قاجارها برای تسلط بر ایران از وجود ایل قاجار و قبایل دیگر سود بردند. وجود شخصیت مقتدری چون آقامحمدخان، آنها را در بهره‌گیری از قدرت ایلات و قبایل برای استحکام پایه‌های حکومت خود، موفق ساخت، ولی به تدریج که سیاست تمرکزگرایی حکومت مرکزی صورت جدی‌تری بخود گرفت، قاجارها این تکیه‌گاه خود را از دست دادند.

وجود تعارض اساسی میان منافع حکومت قاجارها با منافع اکثریت اقشار جامعه ایران، حکومت آنها را از هرگونه ثباتی عاری ساخت. ناتوانی قاجارها در ایجاد ارتشی قوی، نه تنها موجب شکست ایران از روسیه و از دست رفتن قسمت‌های وسیعی از خاک کشور شد، بلکه باعث از بین رفتن استقلال رأی شاهان قاجار در تصمیم‌گیرهای مهم مملکتی و پیروی آنها از رهنمودهای دول خارجی شد. عدم آگاهی قاجارها از مسائل سیاست جهانی و ضعف بینش سیاسی سیاستمداران دست‌اندرکار آن حکومت، ایران را در برخورد با قدرتهای خارجی در موقعیت مستأصلی قرار داد. وابستگی قاجارها به قدرتهای خارجی بعنوان تنها حامی آنها، باعث واگذاری انواع امتیازات سیاسی و اقتصادی به خارجیها شد. قاجارها بعنوان حکامی که هیچ‌یک از وظایفشان را در برابر کشور و ملت ایران انجام نمی‌دادند، بلکه با سیاستهای اشتباه و ناآگاهانه، با هر گامی کشور را به سوی اضمحلال و نابودی پیش می‌بردند؛ نارضایتی عموم اقشار و طبقات جامعه را برانگیختند.

مقارن با ظهور نشانه‌های ضعف سلسله قاجار، بر سطح آگاهی و بینش سیاسی بخشهایی از مردم به خاطر گسترش ارتباطات فرهنگی و تجاری با کشورهای مترقی آن روز افزوده شد. افراد آگاه که نشانه‌های تمدن و پیشرفت را در کشورهای دیگر مشاهده نمودند و آن را با سیر قهقرایی ایران در عرصه اقتصاد و سیاست مقایسه کردند؛ بر دیدگاه انتقادیشان از هیأت حاکمه ایران افزوده شد.